

A katonagyógyszerészek helytállásáról az I. világháborúban

Emlékezés az Osztrák–Magyar Monarchia egy katonagyógyszerésznének életén keresztül

A háborúkkal kapcsolatban a hadtörténet és az egészségügy gyakorta emeli ki a katonáorvosok, szanitécek, valamint a hivatásos és önkéntes ápolónők önzetlen gyógyító tevékenységét. Az I. világháború idején, az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregének a gyógyításhoz és a sebellátáshoz nélkülözhetetlen medicinának előállítására, valamint a gyógyszerellátás megszervezésére és biztosítására a mindössze 250 főből álló Gyógyszerügyi Tisztviselői Kar feladata volt.

Az a szerencsés helyzet, hogy egy magyar gyógyszerész-dinasztia 8. gyógyszerész végzettségű tagja vagyok. Elmondhatom, hogy családom történetén végigfut a 20. századi magyar és közép-európai történelem: beleértve a háborúkat, az országhatárok változásait.

Jelen írással atyai nagyapám I. világháború-

ban végzett katonai szolgálatán keresztül néhány adattal kívánok hozzájárulni a Monarchia katonai egészségügye és gyógyszerészete témaköréhez. Nagyapám, Szalay Mihály 1889-ben született az egykori Abaúj-Torna vármegyében fekvő Gönc községben, a család legkisebb gyermekeként. A tehetséges és igen szorgalmas gyermek elemi iskoláját szülőfalujában végezte. Középiskolai tanulmányait Sátoraljaújhelyen és Kassán folytatta a híres premontrei gimnáziumban.

Már középiskolás korában többször megfordult sógora, Mattyasovszky Gyula gyógyszer-tárában, mely Torna községben alapított. Valószínűleg ezek a látogatások is közrejátszottak abban, hogy jelentkezett és felvételt nyert a Budapesti Tudományegyetem Gyógyszerész-tudományi Karára. Neves professzortól sajátította el a gyógyszerészi ismereteket. 1910 júniusában szerzett gyógyszerészi oklevelet. Mozsonyi Sándor professzor a létesítendő Egyetemi Gyógyszertárba hívta, legyen annak fiatal munkatársa. Szalay Mihály viszont úgy döntött, hogy inkább szűkebb pátriájában, a Felvidéken szeretne gyógyszerészi gyakorlatot szerezni.

Az egyetem elvégzését követően tehát visszatért szülőföldjére, és évekig Kassán, a Török-féle gyógyszertárban dolgozott. Nyári szabadságai alatt helyettesítést vállalt sógora gyógyszertárában, Torna községben és a közeli nagyvárosban, Miskolcon is. 1913-ra teljesítette azt a gyógyszerész-mesteri időt, amelyet követően már önálló gyógyszerészi munkára vagy akár önálló gyógyszertár nyitására alkalmasnak bizonyult. Erről tanúskodik a diploma hátoldalán – a kor szokása szerint – kitöltött igazolás, melyet Kassa város polgármestere adott ki.

Mint képzett egészségügyi dolgozót a katonai hadvezetés tartalékos gyógyszerészként

Szalay Mihály fiatal gyógyszerész hadnagyként, katonai szolgálatának elején (1915–16 körül)

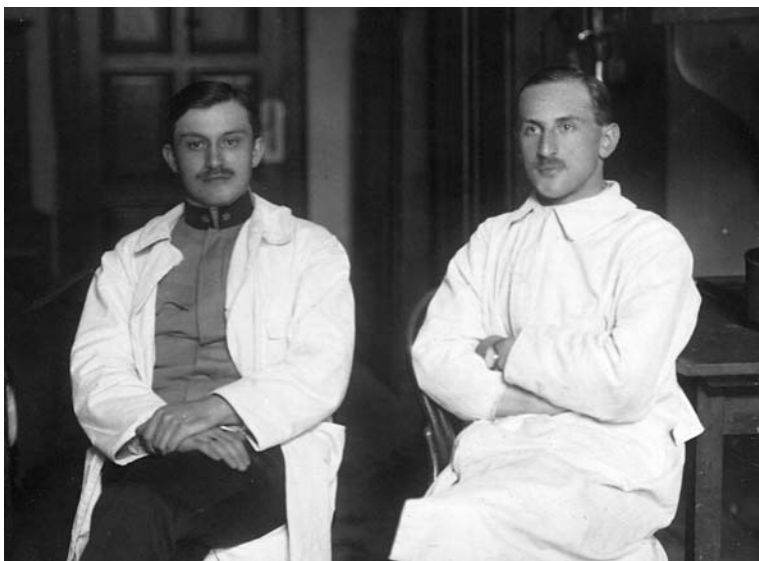
vette nyilvántartásba 1911. október 9-től gyógyszerügyi segédtisztviselőként. A Monarchia császári és királyi gyógyszerész tisztviselőinek utánpótlását, azaz a gyógyszerészeti szolgálat ellátását a tartalékos állományú gyógyszerészek adták, akiket az ún. „egyéves önkéntes rendszer” (Ein-Jähriger Freiwilliger) keretében képezték. A honvédség kötelékén belül a gyógyszerész tisztviselők képzése elméleti és gyakorlati felkészítésből állt. Az elméleti oktatás kiterjedt a honvédség szolgálati szabályzatának megismerésére, a gyakorlati oktatás pedig gyógyszerészeti munkából és irodai feladatok elsajátításából állt.

A képzés során megismerték a speciális, katonai gyógyszerkönyvben lévő szerek összetételét, készítési és alkalmazási módjait és a főbb konzerválási eljárásokat. Elsajátították a háború idején felállítandó egészségügyi létesítmények felszerelési anyagaival kapcsolatos ismereteket, az ivóvíz és a fontosabb élelmiszerek vegyi elemzését is. Az ivóvíz-előállító szűrőberendezés kocsira szerelhető sterilizáló készülék volt, amely 110 Celsius-fokon, 0,5 bar nyomás mellett, gyógyszerkészítésre is alkalmas vizet állított elő.

Csodálattal állapíthatjuk meg, hogy elődeink csaknem 100 esztendeje milyen komoly, modern ismeretekkel és szervezettséggel igyekeztek dolgozni hadi körülmények között is!

Bár a háborús készülődésnek már voltak előjelei, mégis emberek millióinak életét és álmait törte meg az 1914. július 28-i kiáltvány, melyben az uralkodó, Ferenc József bejelentette az Osztrák–Magyar Monarchia hadba lépését.

A háború kitörése után nagyapámat, Szalay Mihályt is behívták katonának, és a kassai császári és királyi járványkórház gyógyszerertárában teljesített szolgálatot. A fényképész a kollégájával örököltette meg a Hadikórház gyógyszerertárában. Ennek a fényképnek a hátoldalán látható a III. számú Tüzérszázárnyában működő, Császári és Királyi Hadtest Járványkórház Gyógyszerertárának bélyegzőlenyomata. A fiatal gyógyszerész főhadnagy a kassai egészségügyi tisztikar soraiban katonarvosok, katonagyógyszerészek és tábori lelkészek társaságában szolgált.

A járványkórház gyógyszerertárában kollégájával, Kassán. (Szalay Mihály balra)

A magyar Hadtörténelmi Intézet és Múzeum levéltári anyagai között fellelhetőek dokumentumok az egykori katonai gyógyszerertári berendezésekről. Megnézve e képeket látható, hogy a felszereltség, a pedáns rend, a szignálás a szakma mai szabályainak is megfelel – a magisztrális gyógyszerkészítéshez.

A katonagyógyszerészeket nem csupán a gyógyszerészeti hivatás esküje, hanem a katonagyógyszerészeti eskü is kötötte. Az eskü szövege ma is fellelhető a budapesti Hadtörténelmi Intézet levéltárában.

Családunk birtokában van a *Szabályzat a magyar királyi Honvédség egészségügyi szolgálatára* című könyv, mely a bélyegzőlenyomat szerint a kassai hadikórház felszereléséhez tartozott. Belelapozva megismerhető a gyógyszerertár betagozódása a hadikórház struktúrájába. Fellelhető a magyar *Honvédség és Csendőrség Névkönyve* 1918-as kiadása, ahol Szalay Mihály neve is megtalálható. 1916. november 1-re Szalay Mihály gyógyszerész hadnagyot a regiszter tanúsága szerint főhadnaggyá és gyógyszerügyi tisztviselővé léptették elő.

A katonai egészségügy szerepe egyre inkább felértékelődött, hiszen a hadtörténelemben ez volt az első eset, hogy a harcterekre egyidejűleg ekkora embertömeget vezényeltek, sok volt a halott, az ellátandó sebesült, és járványok is megjelentek. Súlyosbította a helyzetet az is, hogy a vezérkarok a háború gyors befejezésével számoltak, így az állóháborúra valóban nem készültek fel. A mozgó hadszíntéren történő betegellátás az életmentő műtétek

A Császári és Királyi Hadtest Járványkórház Gyógyszertárának bélyegzőlenyomata

kivételével arra korlátozódhatott, hogy a betegeket mielőbb elszállítsák gyógykezelésre a hátszországba.

Föllelhetőek még olyan fontos katonai egészségügyi kiadványok, mint a *Lehrbuch der Militärhygiene* 1911-es berlini kiadása, melyet a Monarchia katona-egészségügye is alapkönyvként használt.

1918-ra már nem csupán a világháború borzalmai, hanem egy új és rettegett kórkép, a spanyolnáthajárvány tizedelte az embereket: elsőként a fronton lévő legyengült katonákat és a polgári lakosságot egyaránt. Az 1918. második felétől kiszélesedő, földrészeken átívelő és közel 2 évig tomboló spanyolnáthajár-

vány idején a betegeket súlyos tüdőgyulladás-hoz hasonló tünetek kínozták. Súlyos esetben a halál egy nap leforgása alatt bekövetezett, ezért Magyarországon „24 órás betegségnek” is nevezték. A bécsi levéltár adatai szerint a Monarchia hadserege először az olasz fronton találkozott e kórral, majd Magyarországon és Bosznia-Hercegovinában is egyre komolyabb veszteségeket okozott a járvány. Szarajevóban a halálesetek kétségbeejtő mértéke miatt még a polgári közigazgatás is a katonai egészségügy segítségét kérte. A császári és királyi Honvédség a karantén bevezetésével és a tömeges rendezvények betiltásával, így elsősorban a tábori mozik bezárása mellett, még további egyéni óvintézkedéseket fogantatosított: pl. napi kétszeri szájüreg-fertőtlenítés káliumpermanganát-oldattal.

Az influenza terjedése Monarchia-szerte a gyógyszerári szolgálatban is nagy zavarokat okozott. A gyógyszerészek közül igen sokan megbetegedtek vagy elhaláloztak. A patikushiány mellett Magyarországon gyógyszerhiány is jelentkezett, ezt a császári és királyi Honvédség gyógyszersegélye enyhítette.

A járvány világszerte közel 2 évig tartott, és a becslések szerint 50 millió áldozatot követelt, többet, mint maga az I. világháború. A fertőzés monarchiabeli, illetve az utódállamokban történő tombolása több tízezer halottat jelentett.

1918-ban Szalay Mihályt a kassai hadikór-

Szalay Mihály gyógyszerészi oklevele

házból a boszniai Nevesinjébe vezényelték. Gyógyszerészi szolgálata közben ő is megfertőződött, és súlyos beteg lett. Feltehetően annak köszönhető gyógyulását, hogy a boszniai hadszíntéren gyakorta előforduló malária miatt ez a kórház eredetileg maláriakórházként lett telepítve. A családi visszaemlékezések szerint Szalay Mihály kininnel kezelte a betegségét, hiszen a katonáknak is ezt próbálták terápiásan adni.

Szalay Annamária

A hadvezetés felterjesztésére IV.

Károly 1918-ban Szalay Mihály főhadnagyot a Militár Verdienstkreuz kitüntetésben részesítette. Az az érdemkereszt a császári és királyi udvari ékszerész cégnél készült, fehér-piros zománcterakással.

1918 novemberében, a Monarchia bukása és a teljes összeomlás idején Szalay Mihály még Nevesinjében volt. Mivel a háború során a helyi gyógyszerész is elhalálozott, a város vezetése felkérte, hogy maradjon ott, telepedjen le a városban. Nagyapám azonban ismét hű volt szülőföldjéhez, a Felvidékhez, így a megmaradt katonatársakkal vonatra szállt, és elindult Magyarország és Budapest felé. Budapesten teljes zűrzavar fogadta a pályaudvarokra befutó katonai szerelvényeket és a végletekig elcsigázott katonákat, kitért a forradalom, kikiáltották a köztársaságot. Szalay Mihály főhadnagy Vencel nevű, cseh származású tisztiszolgájával a Keleti pályaudvarra érkezett. Csakúgy, mint sokaknak – egy felkelő letépte a felbomlott Monarchia jelképeként számon tartott sapkarózsát a csákójáról. A sapkarózsát a családi ereklyék között a mai

napig sikerült megőrizni. A tisztiszolga hazáig, Göncig kísérte főhadnagyát, majd zűrzavaros, forradalmi idők következtek...

Szalay Mihály lassan felgyógyult a szerzett sérülésekből és a betegségből, és az 1920-as évek elején megnősült. Feleségével gyógyszer-tárat alapítottak Abaujszántón. Két gyermekük született, akiket korai halála miatt nagyapám már nem tudott felnevelni, de az özvegye, azaz az én nagymamám mindkét gyermekét a gyógyszerészi hivatásra ösztönözte, de inentől ez már egy másik történet lenne.

A magyar királyi Honvédség katonagyógyszerészei az I. világháború idején váltak igazán nélkülözhetetlenné. A sebesült és a beteg katonák több ezres létszáma mellett a 250 fős gyógyszerészi karra kemény munka nehezedett. A gyógyszerészi hivatás, illetve a gyógyítás iránti elkötelezettségüket az 1918 utolsó hónapjaiban leginkább pusztító spanyolnáthajárvány idején tanúsított helytállásuk is bizonyította. Ekkor a honvéd orvosokkal karöltve a honvéd egészségügyi intézmények és gyógyszertáraik tárt kapukkal várták a segítségre szoruló polgári lakosságot is.

Az utódoknak és nekünk, mai gyógyszerészeknek kötelességünk a katonák és az egykori katonagyógyszerészek emlékének megőrzése és a hagyományok továbbvitele.

(A 39. ICHP keretében Bécsben megtartott angol nyelvű előadás alapján.)

DR. SZALAY ANNAMÁRIA

A Corvin-koszorú kitüntetést (a Corvin-lánccal együtt) 1930-ban alapították azok számára, akik a magyar tudomány, irodalom és művészet terén, valamint a magyar művelődés fellendítésében kimagasló érdemeket szereztek. A Corvin-koszorú birtokosainak száma egyidejűleg nem lehetett több hatvan főnél.

1930–1944 között a következő kilenc orvos részesült ebben a magas kitüntetésben:

- 1930:** Bakay Lajos sebész, Grósz Emil szemész, Herzog Ferenc belgyógyász, Lenhossék Mihály anatómus, Orsós Ferenc patológus, Verebely Tibor sebész. (Ekkor indulásként 32-en kapták meg, köztük Bartók Béla, Kodály Zoltán, Bajor Gizi, Heller Farkas, Kisfaludi Strobl Zsigmond.)
- 1935:** Szent-Györgyi Albert orvos-biológus
- 1940:** Gyergyai Árpád fül-orr-gégész (Kós Károly, Tamási Áron társaságában)
- 1941:** Neuber Ede bőrgyógyász.